

Abdiolimova Qizlarxon Subhonali qizi

Farg'ona davlat universiteti, tayanch doktoranti, abdiolimovaqizlarxon@gmail.com

Tel: +998901515651

Annotatsiya

Hozirgi globallashuv jarayonida yozma nutq ko'nikmasi ta'lim jarayonining ajralmas tarkibiy qismiga aylanmoqda. Ayniqsa, oliy ta'lim tizimida yozuv nafaqat kommunikativ vosita, balki talabalarning tafakkurini shakllantirish, ilmiy izlanishlarni ifoda etish va mustaqil o'qish-yozish malakasini rivojlantirish vositasi sifatida katta ahamiyat kasb etadi. Mazkur maqolada yozuvning ta'limdagi o'rni, uning asosiy funksiyalari hamda zamonaviy pedagogik yondashuvlar nuqtayi nazaridan ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, yozuv ko'nikmalarini shakllantirishda jarayon–mahsulot modeli, hamkorlikdagi yozuv strategiyalari va kommunikativ yondashuvning roli ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar

yozuv ko'nikmasi, ta'lim jarayoni, akademik yozuv, kommunikativ yondashuv, hamkorlikdagi yozuv, jarayon–mahsulot modeli, tafakkurni rivojlantirish.

1. Kirish.

Yozuv insoniyatning intellektual va madaniy taraqqiyotida tub burilish yasagan hodisa sifatida e'tirof etiladi. U avloddan-avlodga bilim, tajriba va g'oyalarni uzatish imkonini beruvchi eng muhim kommunikativ vosita bo'lib xizmat qiladi. Aynan yozuv tufayli ilmiy meros, badiiy asarlar, diniy matnlar, tarixiy manbalar va huquqiy hujjatlar asrlar davomida saqlanib, keyingi avlodlarga yetkazilgan. Yozuvning paydo bo'lishi nafaqat axborot uzatish jarayonini soddalashtirdi, balki inson tafakkurining yanada chuqurlashishiga, tahliliy va refleksiv fikrlashning shakllanishiga zamin yaratdi.

Ta'lim jarayonida yozuvning o'rni alohida ahamiyat kasb etadi. U o'quv jarayonini faollashtiruvchi, bilimlarni chuqur anglash va qayta ishlashga yordam beruvchi didaktik mexanizm sifatida namoyon bo'ladi. Yozma nutq orqali talaba nafaqat o'z bilimini namoyon etadi, balki yangi bilimlarni shakllantiradi, mantiqiy va tizimli fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Shu bilan birga, yozuv talabaning ijodiy salohiyatini ochadi, mustaqil qaror qabul qilish, dalillash va tahlil qilish qobiliyatlarini kuchaytiradi.

Zamonaviy ta'lim tizimi endilikda faqat tayyor ma'lumotni uzatishga emas, balki bilimlarni faol o'zlashtirishga, talabaning o'z fikrini mustaqil tarzda ifoda eta olishiga, ya'ni yozma nutqni puxta shakllantirishga yo'naltirilmoqda. Yozma nutqni egallash esa bir martalik jarayon emas, balki bosqichma-bosqich, izchil metodikani talab etadigan

murakkab kognitiv va lingvistik faoliyatdir. Shu sababli, yozuv ko'nikmasini maktabgacha bosqichdan boshlab oliy ta'limgacha bo'lgan barcha bosqichlarda izchil ravishda rivojlantirish, uni barcha fanlarga integratsiya qilish, yozma nutq orqali bilimlarni baholash va chuqurlashtirish mexanizmlarini yaratish dolzarb vazifa sifatida qaralmoqda.

2. Adabiyotlar sharhi.

Yozuvning ta'limdagi o'rne ko'plab olimlar tomonidan o'rganilgan. Vygotskiy (1978) yozuvni inson tafakkurini yuqori darajada tashkil qiluvchi jarayon sifatida ta'riflab, uning ijtimoiy-madaniy omillar bilan uzviy bog'liqligini ta'kidlaydi. Tribble (1996) jarayon–mahsulot modelini ilgari surib, yozuvni bosqichma-bosqich (rejalashtirish, matn yaratish, tahrir qilish) o'rgatish samaradorligini ko'rsatgan. Hamkorlikdagi yozuv (collaborative writing) strategiyasi bo'yicha Storch (2013) va Shehadeh (2011) olib borgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, guruhli yozuv jarayoni nafaqat til materialini o'zlashtirishni, balki talabalarning o'zaro muloqot, bahs-munozara, tahlil va tahrir qilish ko'nikmalarini kuchaytiradi. O'zbek ta'lim tizimida ham yozuvni rivojlantirish masalasiga qiziqish ortib bormoqda, ammo ko'plab holatlarda bu ko'nikma faqat nazariy topshiriqlar doirasida qolib ketmoqda.

3. Metodologiya.

Mazkur maqolada yozuvning ta'lim jarayonidagi o'rnini chuqur o'rganish maqsadida nazariy va tahliliy yondashuvlar uyg'un tarzda qo'llanildi. Avvalo, mavzuga oid mavjud ilmiy adabiyotlar, zamonaviy pedagogik konsepsiyalar hamda yozuv kompetensiyasini shakllantirish bo'yicha ilg'or xorijiy va mahalliy tajribalar tahlil qilindi. Bu jarayonda ta'lim jarayonida yozuvning funksional, kognitiv va ijtimoiy jihatlari bo'yicha turli ilmiy yondashuvlar solishtirildi hamda ularning o'zaro uyg'unlik darajasi baholandi.

Yozuvni o'qitish bo'yicha eng samarali deb topilgan uchta asosiy model — jarayonli model, kommunikativ model va hamkorlikka asoslangan model o'zaro qiyosiy tahlil qilindi. Jarayonli model yozuvni bosqichma-bosqich rejalashtirish, draftlar ustida ishlash va qayta ko'rib chiqish jarayonlarini o'z ichiga oladi. Kommunikativ yondashuv yozuvni real muloqot vaziyatlarida qo'llashga asoslanadi va tilning kommunikativ funksiyasini kuchaytiradi. Hamkorlikka asoslangan model esa talabalar o'rtasida o'zaro hamkorlik, bahs-munozara va fikr almashish orqali yozma nutqni shakllantirishga yo'naltirilgan.

Metodologik asos sifatida L.S. Vygotskiyning ijtimoiy-madaniy nazariyasi va jarayon–mahsulot modeli tanlandi. Vygotskiy nazariyasi yozuvning shakllanishida ijtimoiy o'zaro ta'sir, scaffolding (tayanch ko'rsatish) va yaqin taraqqiyot zonasi (ZPD) konsepsiyalarining ahamiyatini ko'rsatadi. Jarayon–mahsulot modeli esa yozuvni nafaqat yakuniy natija sifatida, balki bosqichma-bosqich kechadigan kognitiv va

lingvistik jarayon sifatida ko'rib chiqadi. Shu tariqa, metodologik yondashuvlar nazariy asoslar va amaliy tajribalarni birlashtirgan kompleks tahliliy platformani yaratdi.

Mazkur maqolada yozuvning ta'lim jarayonidagi o'rnini tahlil qilish uchun nazariy va tahliliy yondashuvlar qo'llanildi. Xususan:

mavjud ilmiy adabiyotlar va yondashuvlar o'rganildi;

zamonaviy yozuv pedagogikasi bo'yicha ilg'or tajribalar tahlil qilindi;

yozuvni o'qitishning jarayonli, kommunikativ va hamkorlikka asoslangan modellari solishtirildi. Metodologik yondashuv sifatida Vygotskiyning ijtimoiy-madaniy nazariyasi va jarayon–mahsulot modeli asos qilib olindi.

4. Natijalar. O'tkazilgan tahlillar yozuvning ta'lim jarayonidagi o'rni va ahamiyatini quyidagi jihatlar orqali aniq ko'rsatdi:

Tizimli tafakkur va mantiqiy bog'liqlikni shakllantiradi. Yozuv jarayonida talabalar o'z fikrlarini izchil tarzda ifodalashga, g'oyalar o'rtasida mantiqiy aloqalar o'rnatishga o'rganadi. Bu esa ularning kognitiv rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Til resurslarini chuqur o'zlashtirishga xizmat qiladi. Yozma topshiriqlar davomida talabalar grammatik strukturalarni, leksik birliklarni va nutq uslublarini faol qo'llash orqali ularni chuqurroq egallaydi va mustahkamlaydi.

Ikki tomonlama pedagogik muloqotni shakllantiradi. Yozuv jarayoni o'qituvchi va talabalar o'rtasida qayta aloqa mexanizmlarini kuchaytiradi. O'qituvchi yo'naltiruvchi va tahlilchi rolini bajaradi, talaba esa faol ishtirokchi sifatida o'z pozitsiyasini yozma shaklda ifodalaydi.

Hamkorlikdagi yozuv ijtimoiy va psixologik omillarni faollashtiradi. Guruhda yozish jarayonida talabalar bir-biriga yordam beradi, o'zaro bahs-munozaralar olib boradi, tanqidiy fikrlash ko'nikmalari mustahkamlanadi va motivatsiya oshadi.

Jarayon–mahsulot modeli samaradorlikni oshiradi. Yozuvni bosqichma-bosqich o'rgatish, ya'ni rejalashtirish, yozish, tahrirlash va baholash jarayonlarini ketma-ket amalga oshirish natijasida o'quvchilarning yozma nutqi sifat jihatidan sezilarli darajada yaxshilanadi. Ushbu yondashuv talabalarni shunchaki matn yozuvchilarga emas, balki mustaqil, refleksiv va ijodiy yozuvchilar sifatida shakllantiradi.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki:

❖ Yozuv talabalarda tizimli tafakkur, mantiqiy bog'liqlik, ijodiy yondashuvni shakllantiradi;

❖ Yozma topshiriqlar orqali tilning grammatik va leksik resurslari chuqurroq o'zlashtiriladi;

❖ Yozuv jarayonida o'qituvchi va talabalar o'rtasida ikki tomonlama muloqot shakllanadi;

❖ Hamkorlikdagi yozuv talabalarning motivatsiyasi, o'zaro yordam va tanqidiy fikrlashini oshiradi;

❖ Jarayon–mahsulot modeli asosida yozuvni bosqichma-bosqich o‘rgatish samaradorlikni keskin oshiradi.

5. Muhokama.

Yozuv ko‘nikmasi ko‘p hollarda e‘tiborsiz qoladi yoki faqat baholash vositasi sifatida qo‘llanadi. Aslida esa, yozuv — ta‘limning markaziy komponenti bo‘lishi kerak. O‘quv jarayoniga yozuvni chuqur integratsiya qilish nafaqat til o‘rganish sifatini oshiradi, balki talabalarning akademik, ilmiy va professional salohiyatini kengaytiradi. Yozuvni faqat yakuniy natija sifatida emas, balki jarayon sifatida ko‘rish zarur. Bunda talabalarning rejalashtirish, tahlil qilish, qayta yozish, muloqot qilish ko‘nikmalari rivojlanadi. Shuningdek, raqamli vositalar (Google Docs, onlayn tahrir platformalari) yozuv jarayonini yanada interaktiv qiladi. Ko‘plab ta‘lim tizimlarida yozuv ko‘nikmasi hanuzgacha ikkinchi darajali o‘rinda turadi yoki faqat baholash vositasi sifatida qo‘llaniladi. Odatda yozma topshiriqlar talabalarning bilimini nazorat qilish yoki yakuniy natijani baholash uchun xizmat qiladi, holbuki yozuv aslida ta‘lim jarayonining markaziy elementi bo‘lishi zarur. Yozuvning imkoniyatlari faqat natijani o‘lchash bilan cheklanmasligi, balki o‘quvchilarning fikrlash jarayonini faollashtiruvchi va chuqurlashtiruvchi didaktik vosita sifatida qaralishi kerak. Yozuvni ta‘lim jarayoniga chuqur integratsiya qilish bir nechta muhim afzalliklarni beradi. Birinchidan, bu til o‘rganish sifatini sezilarli darajada oshiradi: talabalar yozma faoliyat davomida tilning grammatik va leksik imkoniyatlarini faol qo‘llaydi, ularni chuqurroq o‘zlashtiradi va nutqiy avtomatizmlarni shakllantiradi. Ikkinchidan, yozuv jarayoni akademik, ilmiy va professional salohiyatni kengaytiruvchi intellektual faoliyat sifatida namoyon bo‘ladi. Talabalar ilmiy uslubda fikr bildirish, dalillar keltirish, tahlil qilish va o‘z pozitsiyasini aniq ifoda etishni o‘rganadi — bu esa ularni keyingi bosqichlardagi ilmiy tadqiqotlar va kasbiy faoliyatga tayyorlaydi.

Yozuvga jarayon sifatida yondashish ham katta ahamiyatga ega. Yozma nutqni faqat tayyor matn shaklida emas, balki rejalashtirish, tahlil qilish, qayta yozish va o‘zaro muloqot bosqichlarini o‘z ichiga olgan dinamik jarayon sifatida ko‘rish ta‘lim samaradorligini oshiradi. Bunda talabalarning tanqidiy fikrlashi, muammoli vaziyatlarni hal qilish ko‘nikmalari va o‘z-o‘zini tahlil qilish madaniyati shakllanadi.

Bundan tashqari, hozirgi raqamli davrda yozuv jarayonini qo‘llab-quvvatlovchi texnologik vositalar keng imkoniyatlar yaratmoqda. Google Docs, onlayn tahrir platformalari, bulutli hamkorlik tizimlari va boshqa raqamli texnologiyalar yordamida yozuv interaktiv, ko‘p bosqichli va hamkorlikka asoslangan jarayonga aylanadi. Bu vositalar real vaqt rejimida tahrir qilish, o‘qituvchi va talabalar o‘rtasida tezkor fikr almashish, hamkorlikdagi muhokama va qayta ko‘rib chiqish imkonini beradi. Natijada, yozuv jarayoni nafaqat samaraliroq, balki talabalar uchun qiziqarli va motivatsion omilga aylanadi.

Shunday qilib, yozuv ko'nikmasiga jarayon sifatida qarash va uni zamonaviy pedagogik hamda texnologik yondashuvlar bilan uyg'unlashtirish ta'lim sifatini oshirishda, talabalarning mustaqil fikrlash va akademik kompetensiyalarini rivojlantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

6. Xulosa.

Xulosa qilib aytganda, yozuv ta'lim jarayonining ajralmas va markaziy elementi bo'lishi zarur. U bilimlarni chuqur o'zlashtirish, mantiqiy fikrlashni rivojlantirish, ijodiy yondashuv va akademik savodxonlikni shakllantirishga xizmat qiladi.

Yozuvni samarali o'rgatish uchun:

- jarayon–mahsulot modelidan foydalanish;
- hamkorlikdagi yozuv strategiyalarini qo'llash;
- zamonaviy texnologiyalarni integratsiya qilish;
- yozuvni fanlararo faoliyatga keng tatbiq etish tavsiya etiladi.

Bu yondashuvlar orqali talabalarda mustaqil yozma nutq, ilmiy ifoda va tanqidiy tafakkur ko'nikmalari shakllanadi, bu esa ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Виготский, Л. С. Мышление и речь. — М.: Лабиринт, 2000. — 352 с.
2. Хайланд, К. Teaching and Researching Writing. — 3rd ed. — London: Routledge, 2016. — 344 p.
3. Tribble, C. Writing. — Oxford: Oxford University Press, 1996. — 127 p.
4. Flower, L., Hayes, J. R. A cognitive process theory of writing // College Composition and Communication. — 1981. — Vol. 32, No. 4. — P. 365–387.
5. Graham, S., Perin, D. Writing Next: Effective Strategies to Improve Writing of Adolescents in Middle and High Schools. — New York: Alliance for Excellent Education, 2007. — 70 p.
6. Krashen, S. D. Writing: Research, Theory, and Applications. — Oxford: Pergamon Press, 1984. — 96 p.
7. Calkins, L. The Art of Teaching Writing. — Portsmouth, NH: Heinemann, 1994. — 545 p.
8. Fletcher, R., Portalupi, J. Writing Workshop: The Essential Guide. — Portsmouth, NH: Heinemann, 2001. — 163 p.
9. Zhetpisbayeva, B. A., Beiusenbayeva, A. Classroom activities for developing students' writing skills // Bulletin of Karaganda University. Pedagogy Series. — 2020. — Vol. 98, No. 2. — P. 135–142.
10. Alimov, F. Sh. Zamonaviy til ta'limi va yozuv kompetensiyasi // Til va adabiyot ta'limi jurnali. — 2018. — №3. — B. 45–52.

11. Zaripova, R. A. Yozuv ko'nikmasini shakllantirishning bosqichli modeli // O'zbek tili va adabiyoti. — 2019. — №6. — B. 19–25.
12. Хамдамова, Г. Р. Методика формирования письменной речи студентов в процессе обучения иностранному языку. — Ташкент: Фан, 2017. — 210 с.